

Основними предиспозиційними факторами сприяння виникненню коморбідних психічних розладів у пацієнтів кардіологічного профілю є спадкова обтяженість на психічні захворювання, порушення повсякденного функціонування, низький рівень доходів, самотність, втрата близьких, погіршення соматичного стану, тривалі психотравматичні ситуації.

The grounding for a comprehensive medical and psychological research in the treatment of patients with diseases of the cardiovascular system and comorbid non-psychotic mental disorders.

Keywords: complex medical and psychological approach, diseases of the cardiovascular system, comorbid non-psychotic mental disorders.

Отримано: 5.02.2012 р.

УДК 159.946

І.В.Ковальчук

Іншомовна комунікативна культура особистості студента в процесі професійної підготовки

У статті доведено, що іншомовна комунікативна культура студентів мовних спеціальностей є важливим компонентом в процесі професійної підготовки. Вона є складним інтегрованим поняттям, в структуру якого входять когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти.

Ключові слова: іншомовна комунікативна культура, особистість, спілкування, іноземна мова.

В статье доказано, что иноязычная коммуникативная культура студентов языковых специальностей является важным компонентом в процессе их профессиональной подготовки. Это сложное интегрированное понятие, в структуру которого входят когнитивный, эмоционально-ценностный и деятельностный компоненты.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная культура, личность, общение, иностранный язык.

У своїх працях М.С. Каган, А.В. Петровський підкреслюють, що процес розвитку особистості неможливо уявити поза спіл-

куванню. Вчені стверджують, що розвиток протікає у взаємозв'язку особистості з іншими людьми. Комунікація є елементом базової культури особистості [5; 9]. Філософ К. Леві-Стросс зазначає, що комунікація можлива при будь-якому типі культури та сама культура немислима без комунікації. Зв'язок культури та спілкування є безперечним.

У праці В.В. Соколової “Культура спілкування” комунікативна культура розглядається як сукупність умінь і навичок, що забезпечують доброзичливу взаємодію людей один з одним, ефективно вирішення різних завдань спілкування, представляється як важливий засіб освіти і як результат розвитку особистості [10].

Під комунікативною культурою особистості А.В. Мудрик розуміє систему знань, норм, цінностей та образів поведінки, прийнятих у суспільстві, в якому вона живе, і органічно, природно і невимушено реалізує їх як в діловому, так і в емоційному спілкуванні [7].

Комунікативна культура забезпечує готовність особистості до життєвого самовизначення. Вона є засобом створення внутрішнього світу особистості, багатства його змісту, що відображає життєві ідеали, спрямованість особистості, культуру, її життєве самовизначення.

Комунікативну культуру особистості можна характеризувати як вираження зрілості і розвиненості всієї системи соціально значущих якостей, продуктивно реалізованої в індивідуальній діяльності (суспільно-політичній, професійній, науковій, комунікативній). Вона є підсумком якісного розвитку знань, інтересів, переконань, норм діяльності та поведінки, здібностей і соціальних почуттів.

Іноземна мова виступає елементом культури того чи іншого народу – носіїв цієї мови і засобом передачі її іншим. Вона відкриває доступ до величезного духовного багатства цього народу і служить додатковим вікном у світ, важливим засобом взаєморозуміння і взаємодії людей.

Особливу увагу в сучасній психолого-педагогічній літературі приділяють іншомовній культурі, яка розглядається по-різному в залежності від вибору за основу різних наукових підходів (культурологічного, особистісно-діяльного, комунікативного) в контексті вирішуваних завдань. Ряд авторів розглядають іншомовну культуру як особистісну сформовану якість людини, яка виражається в готовності і здатності здійснювати іншомовне спілкування. Є.І. Пасов вважає, що іншомовна культура є змістом іншомовної освіти і висуває свою модель іншомовної культури, в

яку можна включити такі компоненти: культурознавчий, психологічний, педагогічний, соціальний [8]. Є.І. Пасов наголошує, що оволодіння мовою зробить людину не тільки освіченою, але й культурною, навчить не думкам, а мислити, не готовим знанням та їх застосуванню, а креативності. Основний шлях засвоєння іноземної мови, за даним твердженням, може бути відображений у формулі, яку запропонував Є.І. Пасов: культура через мову і мова через культуру, тобто засвоєння фактів культури в процесі використання мови як засобу спілкування й оволодіння мовою як засобом спілкування на основі засвоєння фактів культури. Ця взаємодія з фактами культури і є спілкування з ними в діалозі культур – іноземної та рідної [8].

Процес оволодіння іншомовною комунікативною культурою у ВНЗ має стати процесом саморозвитку особистості, оволодіння іншомовною культурою відбувається в міру розвитку студента і передбачає активну позицію викладача. Дослідники розглядають формування іншомовної комунікативної культури як формування усвідомленого ставлення студентів до підвищення свого рівня іншомовної комунікативної культури, сукупності знань студентів з даної проблеми в інтеркультурному аспекті, комплексу комунікативних умінь і навичок в різних сферах спілкування.

Л.М. Демчук, Г.В. Саприкіна виділяють такі загальні компоненти іншомовної комунікативної культури, як когнітивний, діяльнісний, емоційний, а Н.А. Ігнатенко – мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний. При цьому дослідники по-різному розуміють змістовне наповнення компонентів іншомовної комунікативної культури. Так, Г.В. Саприкіна в когнітивний компонент іншомовної комунікативної культури включає знання правил комунікативної поведінки, набуті у процесі іншомовного спілкування.

В рамках нашого дослідження ми намагаємося визначити іншомовну комунікативну культуру студентів мовних факультетів в процесі професійної підготовки, оскільки вона відповідним чином буде відрізнятися від іншомовної комунікативної культури студентів інших спеціальностей, що обумовлено майбутньою специфікою педагогічної діяльності, спрямованої на навчання іноземної мови.

Тому, посилаючись на вчених, що займаються проблемами іншомовної освіти в рамках комунікативно-когнітивного підходу (І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, Т.Є. Сахарова, І.О. Зимня), ми вважаємо, що іншомовна комунікативна культура в навчанні іноземної мови повинна розглядатися в контексті знань, з одного боку, і умінь та

навичок, з іншого. Ми вважаємо правомірним виділення знань, умінь і навичок як складових різних компонентів іншомовної комунікативної культури.

Провівши аналіз досліджень з проблеми іншомовної комунікативної культури, ми спробували визначити іншомовну комунікативну культуру студентів мовних спеціальностей в процесі професійної підготовки.

Іншомовна комунікативна культура студентів в процесі професійної підготовки – це система знань про культуру спілкування; сукупність умінь і навичок вирішувати комунікативні задачі, а також толерантне ставлення та емпатія до партнерів іншомовного спілкування в процесі міжкультурного спілкування.

Ми пропонуємо розглянути таку структуру іншомовної комунікативної культури студентів: когнітивний компонент, діяльнісний та емоційно-ціннісний компонент.

Когнітивний компонент іншомовної комунікативної культури містить знання про культуру іншомовного спілкування, знання іноземної мови як системи, знання іншомовного мовленнєвого етикету. В рамках нашого дослідження дані знання розглядаються з позиції вторинної мовної особистості людини, яка сприяє адекватній взаємодії з представниками інших культур [11].

Як визначає І.І. Халєєва, вторинна мовна особистість являє собою перцептивні та концептуальні знання особистості про об'єкт реального світу для свого ментального існування. Крім того, подібні знання можна отримати на основі рівня володіння мовою. Чим вище рівень володіння мовою, тим вище рівень розуміння чужої ментальності.

На думку В.Г. Зусмана, концепт вторинної мовної особистості дозволяє “побачити” закономірності “присвоєння” нерідної мови та оволодіння нею особистості. Орієнтація на концепт вторинної мовної особистості дає підставу конкретизувати цільові та змістовні аспекти мовної освіти в “двоплановій єдності”: перший план становить автентична мовна особистість, другий – вторинна (подвоєна) мовна особистість, яка формується в освітньому процесі і яка є результатом цього процесу.

Автентична мовна особистість діє, розвивається, функціонує в конкретному лінгвосоціумі. У свою чергу, кожен лінгвосоціум відрізняється своєю концептуальною системою – “образом світу”, “картиною світу”, що відповідає орієнтаційним та екзистенційним (фізичним, духовним, технологічним, етичним, естетичним та ін.) потребам. Картина світу змінюється від однієї культури до іншої, тому немає однакових національних культур, більше того – немає

однакових образів свідомості, що відображають однакові або навіть один і той самий культурний предмет [6].

Характеристиками вторинної мовної особистості є вторинна мовна свідомість особистості (вербально-семантичний рівень мовної особистості) і вторинна когнітивна свідомість особистості, як результат підключення до когнітивного, тезаурусного рівня. Таке твердження дає підстави розширити об'єкт засвоєння іноземної мови і, отже, його результат, включивши в нього поряд із зазначеними вище параметрами також і знання про світ іншого народу у "формі образів свідомості", що розуміються як "сукупність перцептивних і концептуальних знань особистості про об'єкт реального світу для свого ментального існування" [6].

Вторинна мовна особистість є багатосаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовності до здійснення мовленнєвих дій різного ступеня складності, дій, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо і читання), а з іншого – за рівнями мови (фонетика, граматики і лексика). Людина в своєму мовленнєвому розвитку поступово переходить від більш низького рівня мовної особистості до вищого. Так, наприклад, в світлі концепції Ю.Н. Караулова мовна особистість складається з трьох рівнів [65]:

1) вербально-семантичного, або лексикону особистості, що розуміється в широкому сенсі, і включає фонетичні та граматичні знання особистості;

2) тезаурусного – представленого тезаурусом особистості, в якому відображений "образ світу" або "система знань про світ";

3) мотиваційно-прагматичного – рівня діяльнісно-комунікативних потреб, відображає прагматику особистості, систему цілей, мотивів, установок та інтенціональності особистості.

Мовна особистість, базуючись на розробленій Ю.Н. Карауловим концепції мовної особистості, більшою мірою адекватна міжкультурній комунікації і має ідентичну рівневу організацію. Таке бачення світу складається з оволодіння вербально-семантичним кодом мови, що вивчається, тобто "мовною картиною світу" носіїв цієї мови (формування вторинної мовної свідомості) і "глобальною (концептуальною) картиною світу", що дозволяє людині зрозуміти нову для неї соціальну дійсність. Опис моделі вторинної мовної особистості здійснюється, на думку І.І. Халєєва, з урахуванням тих процесів, які відбуваються в особистості у ході оволодіння нерідною для неї мовою. Оскільки мови відрізняються одна від одної своєю вербально-семантичною "сіткою", то цілком справедливо автор ділить саме перший рівень мовної особистості на дві тезаурусні

сфери: тезаурус І і тезаурус ІІ (формування вторинної когнітивної свідомості) [11].

От же, когнітивний компонент, представлений знаннями про культуру іншомовного спілкування, розкриває вторинну мовну особистість, яка сприяє визначенню “іншомовного я”. Також вона формує в людини свою власну картину світу, яку вона розуміє як сукупність перцептивних і концептуальних знань особистості про об’єкт реального світу для свого ментального існування.

Діяльнісний компонент іншомовної комунікативної культури пов’язаний із спрямованістю на об’єкт діяльності (міжкультурне спілкування). Він проявляється в умінні вирішувати комунікативні завдання в діалозі культур. Успішність спілкування залежить не тільки від бажання студента вступити в контакт, а й від уміння реалізувати мовленнєвий намір, який залежить від ступеня володіння одиницями мови та вміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування.

На основі аналізу робіт, присвячених даній проблемі, ми вважаємо правомірним включити в структуру іншомовної комунікативної культури студентів комунікативні вміння майбутнього вчителя, які, спираючись на праці Н.Д. Гальскової, ми розуміємо, як вміння використовувати іноземну мову як засіб комунікації в різних сферах і ситуаціях, що являють собою результат оволодіння мовою на кожному конкретному етапі навчання. Розвиток цих умінь здійснюється в тісному взаємозв’язку з оволодінням мовними засобами спілкування, країнознавчою інформацією, необхідними загально навчальними і компенсаційними вміннями, а також з розвитком соціальної активності студентів і формуванням усвідомлення ними процесу засвоєння мови як творчої діяльності.

Традиційно прийнято поділяти комунікативні вміння на чотири види мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання і письмо), які виступають важливими способами здійснення мовного спілкування.

Щодо усного спілкування вирізняються такі мовні завдання і комунікативні наміри:

- вступати в соціальні контакти і підтримувати їх;
- дізнаватися або повідомляти будь-яку інформацію;
- висловлювати свою позицію, почуття і емоції, реагувати на висловлені почуття і емоції на свою адресу;
- спонукати когось до чогось і реагувати на спонукання;
- розповідати щось про кого-небудь або про що-небудь.

Комунікативні вміння характеризуються здатністю комунікантів оперувати енциклопедичними знаннями, які відображають

реальний світ (включаючи галузі професійної діяльності людини), користуватися арсеналом різнорівневих засобів мови для досягнення прагматичних цілей; встановлювати мовленнєвий або текстовий контакт з партнером на основі правил спілкування, прийнятих в даному соціумі.

Комунікативні вміння у вивченні іноземної мови відображають картину іншомовного спілкування особистості в колективі, в даній національно-мовній спільноті. Комунікативна поведінка партнерів по спілкуванню здійснюється завдяки знанню репертуару комунікативних умінь в галузі прогнозування, планування і здійснення спілкування, заснованого на знанні прагматики мови, вміння стереотипно і творчо виражати певні інтенції, застосовувати адекватні цілі стратегії і тактики.

Як показує дослідження, для студентів мовних спеціальностей як майбутніх викладачів іноземної мови діяльнісний компонент є особливо важливим: у ньому проявляється вміння студента вирішити комунікативну задачу в міжкультурному спілкуванні, з урахуванням культурного контексту.

Емоційно-ціннісний компонент іншомовної комунікативної культури відображає емоційне переживання пізнавальної потреби – емоційне ставлення до міжкультурного спілкування і проявляється в задоволенні спілкуванням, толерантному ставленні до партнера, емпатії.

Розглянемо емпатію і толерантність як основні складові емоційного переживання студента в процесі міжкультурного спілкування.

Так, Г.В. Єлізарова характеризує емпатію як “здатність розділяти переживання іншого за допомогою послаблення кордонів власного “я”, “психологічна близькість, емпатія, довіра” [3]. При міжкультурному спілкуванні необхідна емпатія як здатність надавати подіям, що відбуваються в іншій культурі, і її носіям характеристики, якості і мотиви, ізоморфні тим, що приписують їм самі носії іншомовної культури, і здатність діяти відповідно до її норм, а в разі незнання останніх, здатність оцінити власну поведінку, приписуючи ті атрибути, які приписують носії іншої культури. Емпатія ґрунтується на здатності тимчасово відсторонити власне сприйняття світу і прийняти альтернативну перспективу.

Як видно з наведених визначень, основний принцип емпатії (М. Беннет) – це здатність ідентифікації з іншою особою. Деякі із західних методистів, на відміну від М. Беннета, вважають, що “рівень ідентифікації є, можливо, менш важливим, аніж рівень

емоційної залученості та / або схвалення” [12]. При емпатичному спілкуванні уява про власну особистість (власне “я”) і уявлення про особистість іншого (вже не “чужого”, а просто іншого) функціонують в сприйнятті кожного учасника спілкування як рівноправні взаємопов’язані уявлення про діяльність двох рівноцінних, але різних представників різних культур.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, низка авторів (В.Н. Куніцина, Н.В. Казарінова, В.М. Погольша) виділяють такі характеристики емпатії [3]:

1. Допущення існування “іншого” (otherness) як рівноправної і самодостатньої категорії без приписування “іншому” оціночних значень. Без визнання права “іншого” на існування, сама мотивація до вироблення емпатії втрачає сенс. Усвідомлення “іншого”, передбачає представлення самого себе як потенційно іншого, чужого звичного “я”. Це найважчий аспект вироблення багатополюсного мислення, що допускає одночасне існування декількох рівноправних реальностей. Проте він абсолютно необхідний для створення можливості зв’язку між абсолютно різними індивідами, яка лежить в основі визнання існування “іншого”. Тільки за умови, що ми здатні прийняти ідею того, що ми самі можемо бути зовсім іншими в інших обставинах і при іншому вихованні, ми зможемо реконструювати те, як думки і почуття змінюватимуться в залежності від перспективи.

2. Знання самого себе (self-awareness). Воно передбачає усвідомлення власних культурних та індивідуальних цінностей, їх витоків і їх відносної природи; розуміння того, що вони складають нашу сутність, проте не є єдино можливими у світі. Необхідність пізнання власної особистості не виключає власні цінності та можливість їх зміни в процесі пізнання “іншого”.

3. Тимчасова відмова від власного “я”, “відкладання його в сторону” (suspending self). Така постановка питання видається нам, з одного боку, недостатньо конкретною, а з іншого – мало ймовірною. Більш продуктивним, на наш погляд, є крок, в ході якого (після усвідомлення сутності “іншого” і пізнання власної особистості як продукту рідної культури) індивід виробляє вміння бачити одні й ті самі події, ситуації, стани, дії у подвійній перспективі одночасно (dual perspective).

Виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури, толерантність розуміється як емоційний стан, при якому учасник міжкультурного спілкування ще не може зрозуміти ні моделей поведінки співрозмовників, ні їхніх мотивів, але вже не сприймає їх як ворожих або абсолютно неприйнятних; може змиритися з їх

існуванням, може “витерпіти” їх наявність в культурі, з представниками якої йому доводиться спілкуватися. Виділяють основні характеристики толерантного ставлення: прийняття, розуміння, визнання партнера.

Першою ознакою наближення до стану толерантності є усвідомлення універсальних психологічних реакцій на чужу культуру. Емпіричні дослідження показують, що реакції некритичного відторгнення на стадії, що передують толерантності, характерні для носіїв будь-якої культури, поміщених в будь-яку іншу культуру.

Сучасна комунікація потребує цивілізованого спілкування, яке неможливе без взаємної поваги, розуміння один одного, вміння співпереживати. Представники різних культур не в змозі досягти потрібної мети в спілкуванні.

Таким чином, емоційно-ціннісний компонент розглядає внутрішнє переживання індивіда – емоційно-ціннісне ставлення, яке розділяє переживання іншого індивіда за допомогою послаблення кордонів власного “я”, а також прийняття ним чужих цінностей; сприяє ідентифікації себе з іншою особистістю на основі знань про ситуацію і культуру, а також прагнути випробувати те, що відчуває інший. Учасник міжкультурного спілкування не відштовхує ні мотиви, ні саму поведінку співрозмовника, він розуміє, визнає і приймає його таким, яким він є.

Отже, визначивши структуру іншомовної комунікативної культури студентів підготовлених до нового соціального контексту використання іноземної мови в умовах міжкультурного спілкування, зростання мобільності населення, інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя, де міжкультурна комунікація повинна стати реальністю, можна стверджувати, що всі компоненти тісно пов'язані, їх формування відбувається у взаємодії.

Для дослідження такого складного поняття, як іншомовна комунікативна культура студентів мовних спеціальностей, необхідно виділити ознаки, за якими можна судити про наявність і ступінь її сформованості.

Аналіз підходів до проблеми визначення критеріїв сформованості іншомовної комунікативної культури студентів показав, що всі вони тою чи іншою мірою відображають компонентний склад іншомовної комунікативної культури і характеризуються кількома показниками, які виділені нами в процесі формування іншомовної комунікативної культури студентів в процесі професійної підготовки.

Узагальнюючи все вище сказане, ми пропонуємо комплекс критеріїв і показників сформованості іншомовної комунікативної

культури, який, як ми вважаємо, дозволяє достовірно виявити різні рівні сформованості досліджуваного поняття.

Нами виділено три рівні сформованості іншомовної комунікативної культури майбутнього вчителя – низький, середній, високий.

Низький рівень сформованості іншомовної комунікативної культури характеризується слабким рівнем знання мови; відсутністю діяльнісно-комунікативних потреб; неприйняттям, нерозумінням, невизнанням партнера по комунікації; слабким рівнем володіння комунікативними навичками.

Середній рівень іншомовної комунікативної культури характеризується наявністю середнього рівня володіння фонетичними і граматичними навичками; допущення наявності “іншого” в ситуації спілкування; не в достатній мірі психологічна близькість і довіра; наявність репродуктивного рівня володіння мовою.

Високий рівень сформованості іншомовної комунікативної культури характеризується наявністю хорошого рівня володіння мовою; стійких знань про світ; високим ступенем готовності розділити переживання іншого за допомогою послаблення кордонів власного “я”; породження дискурсу, використання вербальної і невербальної комунікативної стратегії, високий рівень володіння мовленнєвим етикетом.

Формування іншомовної комунікативної культури та її розвиток від низького рівня через середній до високого вказує на існування можливості реально впливати на іншомовну комунікативну культуру студентів в процесі професійної підготовки.

Отже, іншомовна комунікативна культура студентів мовних спеціальностей є важливим компонентом в процесі підготовки майбутніх вчителів іноземної мови. Це складне інтегроване поняття, в структуру якого входять когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти. Іншомовна комунікативна культура майбутнього вчителя може виступати об’єктом цілеспрямованого впливу освітнього процесу з метою підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, а шляхи її формування будуть багато в чому визначатися обраною спеціальністю.

Список використаних джерел

1. Бим И.М. Педагогический вуз: состояние и проблемы / И.М.Бим, Н.Д.Гальскова, Т.Е.Сахарова// Иностранные языки в школе. – 1996. – №6. – С.2-6.
2. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам / Г.В.Елизарова. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.

3. Елизарова Г.В. Культурный компонент значения речевых актов: на примере извинения // Язык как функциональная система: Сб. статей к юбилею профессора Новеллы Александровны Кобриной. – Тамбов: Изд-во Тамб.ун-та, 2001. – С. 67-71.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке /И.А.Зимняя. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
5. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М.С.Каган. – М., 1988. – 319 с.
6. Караулов Ю.Н. Что же такое “языковая личность”? /Ю.Н.Караулов // Этническое и языковое самосознание. – М., 1995. – С. 63-65.
7. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников: автореф. ... дис. д-ра пед. наук /А.В.Мудрик. – Л.,1982. – 46 с.
8. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования/Е.И.Пассов//Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – М.: Просвещение, 2000. – 176 с.
9. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / А.В.Петровский. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
10. Соколова В.В. Культура речи и культура общения /В.В.Соколова. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.
11. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика) / И.И.Халеева. – М.: Высшая школа, 1989. – 238 с.
12. Bennett MJ. Basic concepts of intercultural communication. Selected reading. – Intercultural press, Inc., 1998. – 272p.

It is shown that foreign language students' communicative culture of the language professions is an important component in the preparation of future teachers of foreign languages. It is a complex integrated concept, the structure of which consists of cognitive, emotional, evaluative and activity components.

Keywords: foreign language communicative culture, personality, communication, foreign language.

Отримано: 15.02.2012 р.